

Fennistille suosittelen erityisesti kokoelman viimeistä, Koptjevskaja-Tammin ja Wälchlin artikkelia sekä kaikkia balttilaisia kieliä käsitteleviä artikkeleja (Balode ja Holvoet, Holvoet sekä Ambrasas). Balttilaisista kielistä paljastuu monia kutkuttavan kiintoisia paralleleja suomen kanssa. Kaikkea esimerkiksi historiasta, kielikon- takteista ja kieliopillistumisesta kiinnostu- neelle fennistille relevanttia tietoa en ole voinut tässä referoida, joten suosittelen läm- pimästi kokoelmaan tutustumista. Itse ku- takin kiinnostavan tiedon löytymistä hel- pottavat paitsi liitteenä olevat taulukot läh- deviihteineen myös nimi-, kieli- ja asiahake- mistot kokoelman lopussa.

Onnistuuko kokoelma luomaan siltaa itämerensuomalaisten kielten ja alueen indoeurooppalaisten kielten tutkimuksen välille? Jokin liikahdus siihen suuntaan ta- pahtuu, mutta kirjoittajiksi olisi kyllä pitä- nyt saada enemmän itämerensuomalaisten kielten tuntijoita. Kokoelma on siltikin erit-

täin hieno Itämeren alueen areaalilingvis- tiikan avaus. Toivottavasti tämä teos innos- taa myös tekemään lisää Itämeren piirin areaalilingvististä tutkimusta. ■

MARI SIIROINEN

Sähköposti: mari.siiroinen@helsinki.fi

JAKOBSON, ROMAN 1931: Über die phono- logischen Sprachbünde. – Roman Ja- kobson 1971: *Selected writings I: Phonological studies* s. 137–143. The Hague: Mouton.

LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors we live by*. Chicago: Uni- versity of Chicago Press.

MUIR, SIMO 2004: *Yiddish in Helsinki: Study of a colonial Yiddish dialect and culture*. Helsinki: Finnish Oriental Society.

NICHOLS, JOHANNA 1992: *Linguistic diver- sity in space and time*. Chicago: Uni- versity of Chicago Press.

SANAHISTORIALLINEN TUTKIMUS IHA-SANUEESTA

Päivi Rintala *Iha köyhän laihakin. Tutkimus itämerensuomen iha-kantaisista sanoista*. Suomi 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003. 348 s., 6 liites. ISBN 951-746-510-6.

Tehdessään väitöskirjaa *läntä*-loppui- sista adjektiiveista Päivi Rintala (1972) havaitsi epäselvyyttä *iha*-sanan ety- mologiassa. Oli muun muassa esitetty aja- tus, että *iha*-sanue kuuluu sanan *iho* yhtey- teen (Kangas 1956: 129–133), mutta Rin- tala ei pitänyt selitystä tyydyttävänä. Väitöskirjassaan Rintala jätti kysymyksen etymologiasta ratkaisematta, mutta jo tuos- sa vaiheessa hän alkoi kerätä aineistoa *iha*- monografiaa varten. Nyt yli kolmenkym-

menen vuoden jälkeen tuo teos on valmis. Siinä käsitellään *iha*-sanauksen etymologiaa ja *iha*-sanueen historiaa. Näin Rintalan tutki- mus edustaa nykyaikaista etymologista tutkimusta, jossa kantasanan alkuperän li- säksi selvitetään koko sanueen elämää.

Tutkimuksen perusaineiston Rintala on koonnut suomen murteiden, vanhan kirja- suomen, karjalan kielen, viron murteiden, inkeröisen ja vatjan sana-arkistoista. Ai- neistoa on kerätty myös monista itämeren-

suomalaisia kieliä kuvaavista sanakirjoista sekä vepsän ja vanhan kirjaviron kokoelmista. Näiden aineistojen perusteella Rintala havaitsi, että jotkin *iha*-kantaiset johdokset ovat tyypillisiä Suomen, Karjalan ja Inkerin kansanperinteelle. Niinpä myös kalevalamittaisten kansanrunojen ottaminen aineistoksi oli luontevaa. Koska Inkerin runoissa on paljon *iha*-johdoksia, kaikki Suomen kansan vanhoissa runoissa esiintyvät Inkerin runot ovat mukana aineistossa. Muusta kansanrunoudesta Rintala on sanastanut järjestelmällisesti vain tietyt runot, kuten Maailmansyntyrunon. Aineistona on myös vanhoja kansanperinnekoelmia, esimerkiksi Henrik Florinuksen sananlaskut. Karjalan ja Inkerin itkuvirret ovat ensi kertaa kielitieteellisen tutkimuksen aineistona. Kaiken tämän lisäksi Rintala on tarkastellut myös vanhoja kirjallisia muistomerkkejä Agricolaista alkaen.

Rintala on suhtautunut monipuoliseen tutkimusaineistoonsa kriittisesti. Varsinkin kansanperinneaineiston kielitieteellinen hyödyntäminen on vaatinut aineiston erityisluonteen huomioon ottamista, sillä yksittäisessä kansanrunossa voi olla esimerkiksi monia eri-ikäisiä ja eri alueilta tulleita aineksia. Tässä kansanperinneaineiston analyysissä Rintala on onnistunut hyvin. Myös tutkimuskirjallisuuden käyttö on monipuolista. Kirjallisuutta on monilta aikakausilta, 1800-luvulta näihin päiviin asti. Rintala on onnistuneesti nivonut uutta tutkimustietoa pitkään vireillä olleeseen tutkimukseensa.

Tutkimus muodostuu kuudesta pääluvusta. Hyvän ja tiiviin johdannon jälkeen seuraa luku, jossa esitellään lyhyesti mutta perinpohjaisesti *iha*-kantanomini. Nominilla on itämerensuomalaisissa kielissä kahtalainen merkitys. Virossa, suomen lounaismurteissa ja Inkerin suomalaismurteissa sanan merkitys on '(seksuaalinen) halu, mieliteko'. Suomessa laajemmin tunnettu

merkitys on 'ilo, mielihyvä'. Juuri tässä merkityksessä sanaa on käytetty Florinuksen kokoelman sananlaskussa *Iha köyhän laihakin*: vähäkin ilo on köyhälle ilo.

Seuraavissa kahdessa pääluvussa aineisto on ryhmitelty morfologisesti. Ensimmäisessä käsitellään nominijohdokset, sitten verbijohdokset. Vaikka luvut ovat kokonaisuuk-
 sia, yksittäisiä alalukuja voi lukea itsenäisinä pienoistutkimuksina. Tällaista luku-
 tapaa Rintala ehdottaa itsekin johdanto-
 luvussa. Teoksen sisällysluettelo on selkeä, ja sen avulla löytää helposti eri johdos-
 tyytit. Lukemista helpottavat myös havain-
 nolliset taulukot ja monikohtaisten alaluku-
 jen jäljessä olevat kokoavat luvut. Kirjassa on kuitenkin myös lukemista vaikeuttavia tekijöitä: sidosasu on liian tiukka (kirjaa on vaikea pitää auki), marginaalit ovat liian pienet muistiinpanojen tekemiseen ja teksti vilisee lyhenteitä, jotka hankaloittavat lukemista. Paikannimet on yleensä ilmaistu lyhentein, mutta lyhenteitä ei ole lainkaan selitetty. Lisäksi Rintala on käyttänyt paljon loppuviitteitä, joiden löytäminen olisi helpompaa, jos kirjassa olisi ylätekstit.

Nominit on esitelty kirjassa johdoksittain, ja tutkimuksesta selviää, että *iha*-sanoja on muodostettu monin eri tavoin. Suoria johdoksia ovat esimerkiksi *ihainen* ja *ihava*. Joillakin nomineilla on korrelaatio-
 suhde verbijohdokseen, kuten sanoilla *ihanne* (*ihannella*) ja viron *ihaldane* (*ihaldama*). Analogisena johdoksena voidaan pitää johtosuhteiltaan ongelmallista *ihalmo*-johdosta. Todennäköisenä kontaminaatiomuotona Rintala (s. 113–114) pitää Veikko Ruoppilan tapaan sanaa *ihanta*, joka on voitu muodostaa sanoista *ihana* ja *vihanta*. Välttämättä kaikki *iha*-johdoksilta näyttävät sanat eivät kuulu *iha*-sanueeseen. Muun muassa adjektiivia *ihakka* 'likainen' ei voi merkityksensä puolesta yhdistää siihen. Schroderuksen sanakirja (1941 [1637]) ei ole lainkaan tutkimusaineistona, vaikka siitä löy-

tyy johdos *ihandelemus* 'fägnat' (suom. 'ilo, mielihyvä, ihastus'), joka voisi liittyä *iha*-sanueeseen.

Iha-sanueeseen kuuluvilla adjektiiveilla on kolme selvästi erillistä merkitystä: 'rakas, armas', 'erittäin hyvä, erittäin miellyttävä' ja '(ulkomuodoltaan) kaunis'. Suomessa *ihana* esiintyy ensin mainitussa merkityksessä vanhassa kirjakielessä. Toinen merkitys on yleinen kaikissa murteissa ja vanhassa sekä nykyisessä kirjakielessä, ja kolmas merkitys rajoittuu lähinnä vanhaan kirjakieleen. Toinen yleinen *iha*-johdos on *ihala*, joka näyttää syntyneen muinaiskarjalassa: se esiintyy inkeroisessa, vtjassa ja karjalassa. Merkitykseltään *ihala* on samankaltainen kuin *ihana*. Erikoista *ihala*-sanana käytössä on se, että itkuvirsiens rituaalikielissä se on voinut menettää vakiintuneen merkityksensä, ja sillä voi olla pelkkä poeettinen funktio, kuten fraasissa *ihalat ilmaset*, jonka merkitys runoissa on usein 'koko maailma'.

Adjektiivit *ihana* ja *ihala* näyttävät olevan alueellisessa täydennysjakaumassa keskenään: *ihana* on läntinen, *ihala* itäinen sana. Adjektiivi *ihana* on sikäli erikoinen, että miltei kaikki suomen *na*-johdot ovat substantiiveja. Tutkijat eivät ole pystyneet selvittämään *ihana*-sanana alkuperää, eikä se selviä Rintalan tutkimuksestaan. Iältään *ihala* on ilmeisesti vanhempi kuin *ihana*, sillä se palautuu muinaiskarjalaan, kun taas *ihana* näyttää kehittyneen suomen kielen erilliskehityksen aikana. Voisiko *ihana*-adjektiivia täydennysjakauman ja merkityksen samankaltaisuuden perusteella pitää *ihala*-sanana äännevarianttina (ks. myös Hahmo 1994: 139–141, 359)?

Rintalan havaintojen mukaan *iha*-kantaiset nominit ovat levikiltään yleisiä itämerensuomalaisten kielten pohjoisryhmässä. On huomiota herättävää, ettei *iha*-nomineja esiinny lainkaan vepsässä, ja lyydissä niitä on vain kansanperinteessä. Virossa

iha-nomineja esiintyy vähän, ja niitä käytetään vain kirjakielessä. Verbijohdosten osalta *iha*-sanojen levikki on laajempi. Laajalevikkisin verbijohdos *ihastua* esiintyy kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä. Suppeampi, savolaismurteinen levikki on muun muassa verbeillä *ihata* ja *ihauttaa*.

Verbijohdoksia on käsitelty kirjassa sekä morfologisesti että semanttisesti. Morfologisessa jaottelussa omina ryhmiinään ovat *TA*- ja *stA*-johdot. Niiden lisäksi omilla luvuissaan on käsitelty yksittäiset *iha*-kantaiset verbijohdot. Aineiston semanttinen analyysi on monipuolista ja perusteellista. Rintala on havainnut muun muassa, että viron *iha*-kantaiset verbit muodostavat merkityksen kannalta omanlaisensa ryhmän. Virossa monien *iha*-kantaisten verbien (kuten *ihaldama*, *ihatsema*) merkitys on 'haluta'. Muista itämerensuomalaisista kielistä tämä merkitys esiintyy vain suomessa, ja suomessakin se on harvinaisen. Agricolan Uuden testamentin suomenoksessa esiintyy sana *ihaita* lauseessa *sen pyhen Hengen kautta Taiuahasta lehetetyn, Jota Engelitki mös ihoitzeuat catzoa*. Nykyisessä raamatunsuomenoksessa vastaava kohta on *Tähän pelastukseen haluavat enkelitkin päästä edes luomaan silmäyksen*.

Muita *iha*-kantaisten verbien merkityspiirteitä ovat 'ilo', 'mielilymys; arvostus' ja 'virkeys, elinvoima'. Merkityspiirteistä laajalevikkisin on 'ilo': se tunnetaan kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä. Rintalan mukaan seuraavassa lauseessa *ihauta*-verbiin liittyy ilon merkityspiiri: *No se Aili olj ihan höpelönä hyppinä — niin olj ihautunna* (Ilomantsi). Mielilymyksen ja arvostuksen merkityspiiri on tyypillinen erityisesti suomen kielelle: esimerkiksi *Mihin pian ihastuu, siihen nopeasti kyllästyy* (Vesilahti). Harvinaisin merkityspiiri, 'virkeys, elinvoima', on esiintynyt suomen länsimurteissa, kuten *Kyllä ne [viljat] siit-tä sateesta hyvin ihastuvat* (Urjala), ja sitä

kautta myös vanhassa kirjakielessä: *Coco loondo nyt wircopi. / Meri, maa, ia taiuas ihastupi* (Agricolan Rukouskirja).

Kirjan viides luku poikkeaa sitä edeltävistä aineistoa käsittelevistä luvuista. Siinä ovat tarkasteltavana *iha*-määritteiset paikannimet. Paikannimistön käsittely alkaa aineiston esittelyllä, jossa kaikki *iha*-määritteiset paikannimet luetellaan alueittain. Aineiston laajuuden vuoksi tutkimusmateriaalin olisi voinut laittaa liitteeksi kirjan loppuun. Nyt aineistoa esittelevät luvut eroavat selvästi muista luvuista, ja tiiviin esitystavan vuoksi niitä on vaikea lukea. *Iha*-vartaloiset henkilönnimet Rintala on räjännut tutkimuksen ulkopuolelle, sillä henkilönnimet ovat irrallaan appellatiivisesta sanueesta eivätkä siten voi valaista appellatiivisen *iha*-sanueen historiaa. Paikannimistöstä käsitellään ensin Viron *iha*- ja *eha*-määritteiset nimet. Rintala on havainnut, että suurin osa näistä *iha*-nimisistä paikoista sijaitsee rautakautisen asutuksen piirissä.

Suomessa *iha*-nimistöä on enemmän kuin Virossa. Nimistä yleisin on *Ihamäki*, jonka esiintymiä on yli puolet nimiaineistosta. Useimmiten *Ihamäki* on ollut torpan tai muun lohkotilan nimenä, vaikka sillä on voitu nimetä perusosan mukaisesti myös mäkiä. Muut maastonkohoumaa merkitsevät *iha*-nimien perusosat ovat *kallio* ja *vuori*. Toisena ryhmänä käsitellään perusosat, jotka merkitsevät vesistöistä erottuvaa maastonkohtaa. Näistä *maa* ja *niemi* ovat suhteellisen yleisiä. Kolmannen ryhmän muodostavat nimet, joiden perusosa merkitsee vesistön osaa. Näistä nimistä yleisin on *Iha(n)oja*. Suurin osa perusosista esiintyy *iha*-määritteen kanssa vain kerran.

Rintala kirjoittaa nimistön yhteydessä laajasti myös asutushistoriasta. Tutkittavaa nimistöä esiintyy Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Hämeessä ja Etelä-Pohjanmaalla. *Iha*-nimiä on Kaakkois-Suomessa-

kin, ja näyttää siltä, että niiden taustalla on länsisuomalainen nimeämisperinne. Rintala osoittaa uskottavasti, että *iha*-määritteiset nimet ovat alun perin sijainneet varsinaisten kyläkeskusten ulkopuolella eränauttinta-alueilla, joilla on pyydetty muun muassa riistalintuja. Tällä seikalla on merkitystä *iha*-kantasanan etymologian kannalta, sillä Rintalan näkemyksen mukaan Virossa ja Suomessa on *iha*-määritteisillä nimillä nimetty paikkoja, joiden tiedetään olleen riistalintujen soidinpaiikkoja.

Päätelmäluvussa palataan *iha*-sanana etymologiaan, jota myös Jorma Koivulehto (2001) on tutkinut. Rintala asettuu Koivulehdon esittämällä kannalle, jonka mukaan *iha*-vartalolla on kaksi indoiranilaista originaalia, joista toisen merkitys on ollut 'halu' ja toisen '(elin)voima, hyvinvointi, ilo'. Näin ollen on kyse alkuaan kahdesta *iha*-kantaisesta sanueesta. Jo aikaisemmin on osoitettu, ettei *iho* liity *iha*-sanueen yhteyteen, sillä se on ilmeisesti laina kantairainin 'nahkaa' merkitsevästä sanasta **iza-* (Koivulehto mts. 370). Vaikka nykykielessä eri *iha*-kannoista muodostettuja sanoja ei semanttisesti ole helppoa erottaa toisistaan, perusteellisesti tehdyn selvityksen avulla sanueiden erottaminen on mahdollista, mikä Rintalan tutkimus osoittaa. ■

HEIDI MERIMAA

TANJA VAITTINEN

Sähköposti: heidi.merimaa@utu.fi

tanja.vaittinen@utu.fi

LÄHTEET

HAHMO, SIRKKA-LIISA 1994: *Grundlexem oder Ableitung? Die finnischen Nomina der Typen kämmen und pähkinä und ihre Geschichte*. Studia Fennica Linguistica 5. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KANGAS, AINO 1956: *Iho ja ihana*. – *Virittä-*

▷

jä 60 s. 129–133.

KOIVULEHTO, JORMA 2001: Zum frühen iranischen und indoiranischen lexikalischen Einfluss auf das Finnisch-Ugrische. – Klaus Karttunen & Petteri Koskikallio (toim.), *Vidyārṇavavandanam: Essays in Honour of Asko Parpola* s. 359–378. *Studia Orientalia* 94. Helsinki: Fin-

nish Oriental Society.

RINTALA, PÄIVI 1972: *Suomen läntä-loppuiset adjektiivit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 306. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SCHRODERUS, ERICUS 1941 [1637]: *Lexicon Latino-Scondicum*. Uppsala: Längmanska Kulturfonden.

LINNUN NIMET KIRJOISSA

Kaisa Häkkinen: *Linnun nimi*. Helsinki: Teos 2004. 416 s. ISBN 951-851-013-X.

Linnun nimi on kirjakaupoissa lähes järjestään sijoitettuna lintuoppaiden ja muiden luontokirjojen joukkoon eikä kieli-tieteelliseen seuraan; samoin teos luokiteltu monessa kirjastossakin. Tämä kuvastaa kirjan kaksikasvoisuutta. *Linnun nimi* on ulkoapäin nähtynä yhtä, sisältä tutkittuna toista. Siinä on ikään kuin kaksi kerrosta: ydin ja pinta.

Tekijä, joka selvästikin näkee kirjansa ytimen näkökulmasta, kuvaa *Linnun nimeä* näin: »Käsillä oleva teos esittelee suomen kirjakielen linnunnimistön kehityshistorian ensimmäisestä painotuotteesta eli Mikael Agricolan ABCkiriasta aina nykypäiviin saakka» (s. 9). Kyse tässä kirjakielen kehityshistoriassa on yksitasoisesti siitä, milloin ja missä tekstissä tai sanastossa kirjakieleen tuli mikin linnunnimi ja miten linnunnimistöä on tietoisesti kehitelty.

Toisenlaisen, paljon runsaamman ja biologisemman kuvan kirjan kokonaisuudesta antaa teoksen takakansi: »Linnun nimi on ainutlaatuinen yleisesitys suomenkielisten linnunnimien alkuperästä ja kehityksestä. – Linnun nimi on teos, joka kuuluu jokaisen luonnon-, taiteen- ja kielenystävän kotiin. Siinä yhdistyvät toisiinsa suomalainen

luonto, upea kuvitus ja äidinkielemme ja kulttuurimme vaiheikas historia.»

Nyt kyse on muun muassa nimien alkuperästä eli etymologiasta. Kirjan etuliepeessä tekijä esitelläänkin tämän hetken merkittävimmäksi kielemme etymologiksi. Kyse on myös linnunnimien onomasiologiasta, nimitysopista: siitä, että lähdetään biologisista lajeista ja tutkitaan, miten noita lajeja on nimitetty (vrt. Veikko Ruoppilan klassikkoon kotieläinten nimityksistä suomen murteissa). Tämä näkökulma on aivan käänteinen verrattuna Häkkisen edellä siteerattuun tutkimustehtävään, jossa lähtökohtana on sanojen ilmestyminen kirjakieleen. Onomasiologinen näkökulma painottuu paljon enemmän biologiaan: nimitettävien suhteisiin ja systeemiin.

Linnun nimessä on sekä Häkkisen itse määrittämä kirjakielen lintusanaston historia että kannen lupaama etymologis-onomasiologis-biologinen kerrostuma. Jälkimmäinen ei siis ole vain markkinavaistoisien kustannustoimittajan keksintöä. Kirjan kaksinaisuudesta on mielestäni seurannut ongelmia: tasot eivät ole täysin yhdenyhteiset, ja tekijä tuntuu ehtineen paneutua perusteellisesti vain kirjan ydinainekseen.